

IDENTITET, KONFLIKT OG VEIEN HJEM. STEMME I NYERE SAMISK UNGDOMSLITTERATUR

Asbjørn Rørslett Kolberg

Sammendrag

Artikkelen utforsker hvordan samisk identitet og tilhørighet er tematisert i fire samiske ungdomsromaner: Slepp meg (2018) og Det Sara skjuler (2019) av Kathrine Nedrejord, Hamburgerprinsessa ([2017] 2019) av Saia Stueng og Bara Dra (2018) av Ann-Helén Laestadius. Stuengs roman er oversatt fra nordsamisk, Nedrejord og Laestadius skriver på henholdsvis norsk og svensk. Romanene er lest med vekt på stemme, framstilling av kropp og sted, og identitetsutvikling. Til slutt drøftes romanene i postkolonialt perspektiv der det stilles spørsmål om tekstene kan sies å representere det litteraturforskeren Homi K. Bhabha kaller «det tredje rommet», der kulturelle identiteter er dynamiske og gjenstand for forhandling.

Nøkkelord: samisk litteratur, ungdomslitteratur, identitet, avkolonisering, Kathrine Nedrejord, Saia Stueng, Ann-Helén Laestadius

Abstract

The article explores how Sami identity and belonging is thematized in four novels for young people: Slepp meg (2018) and Det Sara skjuler (2019) by Kathrine Nedrejord, Hamburgerprinsessa ([2017] 2019) by Saia Stueng and Bara Dra (2018) by Ann-Helén Laestadius. The authors are North Sami; Saia Stueng writes in the Sami language, Nedrejord and Laestadius in Norwegian and Swedish respectively. The novels are read with emphasis on voice, conceptualisation of body and place, and identity development in the light of traditional narrative patterns. Furthermore, the novels are discussed in decolonizational and postcolonial perspectives suggesting that the texts represent what the literary scholar Homi K. Bhabha calls «the third space», where cultural identities are dynamic and subject of negotiation.

Keywords: Sami literature, young adult literature, identity, decolonization, Kathrine Nedrejord, Saia Stueng, Ann-Helén Laestadius

Innledning

«Både Sara og jeg har mødre av flyttsameslekt og fedre av fastboende slekt [...] jeg og Sara er verken det ene eller det andre. [...] Vi har bare vært oss. Uten flokk.» Utsagnet er hentet fra Kathrine Nedrejords ungdomsroman *Det Sara skjuler* (2019, 10). Både i denne boka og i *Slepp meg* (2018) av samme forfatter utgjør det samiske et bakteppe for hovedpersonenes prosjekt. Prosjekter som i stor grad preger den nyere samtidsrealistiske ungdomsromanen, nemlig spørsmål om identitet og personlig utvikling gjennom motgang, kriser og konflikter (Nes og Slettan 2020).

Nordlit 48, 2021 <https://doi.org/10.7557/13.5830>

 © 2021 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly credited.

Jeg skal i denne artikkelen se nærmere på hvordan spørsmål om samisk identitet og tilhørighet tematiseres i Nedrejords to bøker og sammenligne dem med to andre nyere samiske ungdomsbøker, nemlig Ann-Helén Laestadius' *Bara dra* (2018) og Saia Stuengs *Hamburgerprinsessa* (2017, på norsk i 2019). Av disse bøkene er det bare sistnevnte som er skrevet og utgitt på samisk. Nedrejord skriver på norsk, Laestadius på svensk. Alle forfatterne er imidlertid samiske og skriver bøker der det samiske er innvevd i motiv og tematikk.

Det er ikke forsket mye på samisk barne- og ungdomslitteratur (Hirvonen 2014). Av de seneste bidragene kan nevnes Manderstedt, Palo og Kokkola (2020) som tar opp kulturell appropriasjon i representasjoner av samer i to ungdomsserier, bl.a. Sopperokvartetten av Ann-Helen Laestadius, der hovedpersonen Johannes i *Bara dra* er en biperson. Silje Solheim Karlsen undersøker landskap, identitet og avkolonisering i nyere samisk ungdomslitteratur i en *NLÅ*-artikkel (2019) og berører dermed delvis det samme som jeg gjør her.

Bøkene jeg analyserer, handler om ungdommer i Sápmi, der det av historiske og politiske årsaker vil være kulturelle, språklige og sosiale ulikheter og spenninger mellom det samiske samfunnet og majoritetssamfunnet, men også innad i det samiske samfunnet (Berg-Nordlie 2018; Dankertsen 2014; Hivand 2015; Lindi 2017). Subjektivitet, sårbarhet og «å finne seg selv» er velkjente troper i ungdomslitteraturen – enten hovedpersonen tilhører en minoritet eller ikke. Spørsmålet er altså hva minoritetsposisjonen, det å tilhøre et opprinnelig kolonisert urfolk, betyr når man lever i et lokalsamfunn der samene er i majoritet eller nær majoritet, slik tilfellet er for hovedpersonene i bøkene til Nedrejord, Stueng og Laestadius.

Artikkelen foregir ikke å være en uttømmende analyse av hver enkelt bok, jeg søker imidlertid å vise hvordan det samiske på ulike måter har betydning for karakterenes prosjekter, selvbilder, identiteter og relasjoner til familie, venner og miljøet de lever i. Jeg gir et riss av handling og motiv i hver av romanene før jeg sammenligner dem med vekt bl.a. på fortellerstemme, framstilling av kropp, sted og identitetsutvikling i lys av dannelsesromanens tradisjonelle struktur. Til slutt drøfter jeg romanene i lys av avkolonisering og postkolonial teori.

Nedrejord: *Slepp meg* og *Det Sara skjuler* – krevende ungdomsliv på tettstedet

Handlinga i *Slepp meg* og *Det Sara skjuler* foregår i henholdsvis Tana og Karasjok. Det samiske etableres gradvis, først implisitt gjennom sted og miljø, senere antydningvis f.eks. gjennom personnavn. Etter hvert presenteres det samiske også eksplisitt, som i *Slepp meg*, der antagonistens Amanda sier til jeg-fortelleren: «Egentlig ser du bare enda mer sånn ut som folk tror samer ser ut» (22).

Jeg-fortelleren Anna i *Slepp meg* går i 10. klasse. Hun vet ikke hvem faren er, bare at hun er resultat av et ferieforhold mora hadde i Tyrkia. Handlinga dreier seg i stor grad om Annas utvikling i relasjon til bestevenninna Amanda. Andre personer i klassen danner et viktig bakteppe, det samme gjør mora og bestefaren – og Samuel, som Anna blir kjæreste med. Annas samiske bakgrunn spiller en rolle, det gjør også Annas refleksjoner omkring seg selv, sin manglende selvsikkerhet og vennskapet med ikke-samiske Amanda, som tidlig avslører seg som sterkt manipulerende.

Hovedtematikken i *Slepp meg* er identitetssøking, livsmestring og frigjøring; sentrale tema i ungdomslitteraturen (jf. Slettan 2020). For Anna gjelder det ikke bare spørsmålet om å tørre å være seg selv og finne sin egen vei vis à vis Amanda. Det gjelder også å finne sin egen vei overfor moras insistering på at Anna skal snakke mer samisk og bruke kofta i familieselskap og 17. mai.

I *Det Sara skjuler* er Lajla jeg-forteller. Lajla og venninna Sara går på videregående i Karasjok. Lajla opplever at Sara plutselig endrer seg etter at noe dramatisk åpenbart har skjedd henne på en fest. Sara vil ikke si noe, så Lajla bestemmer seg for å finne det ut selv. Dette er det handlingsdrivende elementet i boka. Lajla danner seg hypoteser om hvem som kan være den skyldige, og nøster opp det som viser seg å være en alvorlig voldtektssak.

Identitetstematikken er ikke hovedsaken i *Det Sara skjuler*, men det dreier seg i høy grad om livsmestring da voldtekten snur opp-ned på tilværelsen, ikke bare for Sara, men også for fortelleren Lajla. Frigjøringsmotivet blir særlig framtrædende mot slutten av romanen, da Saras religiøse tante blir overtalt av Lajlas mor til å tillate Sara abort. Det samiske utgjør en viktig del av konteksten, bl.a. i spørsmålet om bruk av samisk, morsmålet til hovedpersonene, i f.eks. skolesituasjonen.

Nedrejord skriver på forlagets nettside at boka er basert på personlige opplevelser. At voldtektsofferet blir sterkt berørt er en selvfølge, men det som overrasket henne, var de sterke følelsene overgrepet vakte blant foreldre, venner og søsken. Om stedet skriver hun: «Jeg kunne kanskje lagt handlinga [...] hvor som helst, men jeg valgte Karasjok. En bygd i hjertet av Sápmi. Det er ikke tilfeldig» (Nedrejord u.å.). Jeg kommer tilbake til dette utsagnet litt senere i artikkelen.

Laestadius: *Bara dra* – reindriftsrealisme i Nord-Sverige

Hovedpersonen Johannes i *Bara dra* er 19 år og slites mellom foreldrenes forventning om at han skal overta ansvaret for reindriften og realisering av egne framtidso ønsker. Tematikken dreier seg om livsvalg og livsmestring, der Johannes' samiske tilhørighet danner bakteppet. Johannes bor sammen med mor, far og yngste bror i Övre Soppero i Norrbotten. Krevende forhold for reindriften og samepolitiske spørsmål utgjør en viktig bakgrunn for Johannes' valgsituasjon. En sentral karakter er den samepolitisk bevisste Minna, som Johannes har et uavklart kjærlighetsforhold til. Hun får stor betydning for Johannes' endelige valg mot slutten av fortellinga. Johannes' småkriminelle kompis Tommy representerer utkantens unge menn uten utdanning og jobb, ofte sett på som «initiativlösa, utan ambitioner» (jf. Forsberg, Lundmark og Stenbacka 2012). Slik sett er han en kontrast til og antimodell for Johannes, og en antydning om hvordan Johannes selv kan ende opp hvis han ikke finner en løsning på spørsmålene som plager ham.

Fortellinga begynner med at Johannes får seg jobb i gruva i Kiruna. Han sliter hele tida med dårlig samvittighet overfor foreldrene. Til slutt sier han opp og vender hjem, men finner ingen ro. Løsningen kommer når han etter hvert får avklart forholdet til Minna. Han undersøker utdanningsmuligheter i Umeå og gjør avtale om at han kan bo hos henne. Johannes skuffer foreldrene, men lover å vende tilbake. Han får en slags godkjenning av faren til slutt: «Du er ung och det er nu du skall åka. Det ordnar sig. [...] Fast ingen av dem vet om det är sant» (158).

Stueng: *Hamburgerprinsessa* – samisk skittenrealisme

Hamburgerprinsessa handler om Máren (17 år) som går på videregående i ei ikke navngitt samisk bygd. Hun bor sammen med mora, men oppholder seg mye hos den mer enn 20 år eldre Máhtte. Máren kaller han sin «knullekompis». Hun er overvektig og føler seg utenfor i klassen og oversett av Máhtte. Mora er alkoholisert, psykisk syk og har stadig nye kjæresten. Den siste er ikke mye eldre enn Máren. Miljøet er preget av tristesse, der personene som står nærmest Máren, framstår som sosialt marginaliserte. Boka kan beskrives som en type skittenrealisme siden språket også er svært eksplisitt. Stueng understreker i et intervju at hun ville skrive slik ungdommen snakker og ikke være for pedagogisk. Hun vil være stemmen til barn som «vokser opp i miljøer hvor alkohol er mye i bildet, blant foreldre som ikke orker å dra på foreldremøter» (NRK Sápmi 2017).

Handlinga i boka foregår i ukene før jul og slutter med juleballet, der Máren har en kortvarig Askepott-opplevelse etter å ha blitt sminket og stilet av en av de kule klassevenninnene. På festen får hun positiv oppmerksomhet fra Juan, «den peneste gutten på skolen». Det ender med at Máren drikker for mye og må hentes av Máhtte, som Juan først tror er faren hennes. Boka slutter ironisk med at Máhtte kjøper en hamburger til Máren. Hun som Juan nettopp hadde kalt «vakre prinsesse», er igjen blitt den uskjønne *Hamburgerprinsessa*.

Boka er altså tilsynelatende ei mørk fortelling. Mårens fortellerstemme dveler imidlertid ikke ved tristessen. Det forfatteren omtaler som svart humor i boka (Studio Sápmi 2017) vil nok mange lesere likevel oppfatte som tragisk.

Fortellerstemmene

Tre av bøkene har personalforteller, en svært utbredt fortellerposisjon i samtidsrealistiske ungdomsbøker (Slettan 2020, 18; Hofmann 2010, 68–76). Denne narrasjonen skaper nærhet og identifikasjon med fortelleren, men samtidig gir den subjektive bilder av de andre karakterene. Tilsvarende med Laestadius' *Bara dra*, som har aural forteller, men med intern fokalisering der Johannes har synsvinkelen. I så vel *Hamburgerprinsessa* som i Nedrejords bøker spiller klassekollektiv, venner, foreldre, lærere o.a. viktige dramaturgiske roller som paralleller, kontraster, antagonister; eller de er rett og slett statister. Typisk eksempel på sistnevnte kategori er «de barnslige guttene» i klassen til Anna i *Slepp meg* (en typisk trope i fortellinger fra skolemiljø). De blir alle sett gjennom fortellerens subjektive blikk og framstår dermed i større eller mindre grad som flate karakterer.

Til tross for relativt stor distanse i alder og modenhet mellom den voksne forfatteren og de unge jeg-fortellerne i disse bøkene, er de troverdig framstilt på fiksjonens premisser. Et annet aspekt ved jeg-fortelleren er imidlertid spørsmålet om *pålitelighet* i Booths forstand.¹ Stuengs bok er den som tydeligst kan sies å ha en upålitelig forteller. Vi ser det bl.a. når fortelleren Máren hevder at «venner er noe jeg ikke trenger, like unødvendig som telefonen» (11). Leseren skjønner at det neppe stemmer i lys av det hun nettopp har fortalt

¹ Wayne C. Booths begrep 'unreliable narrator' (*The Rhetoric of Fiction*, 1961).

om de andre i klassen som legger ut bilder fra fester hun ikke blir invitert til. Når boka til tross for Márens triste liv, utenforskap og asymmetriske forhold til Máhtte ikke framstår som entydig tragisk, skyldes det Márens fortellerstemme. Hun reflekterer over sin situasjon og skaper en distanse til tristessen som gjør henne til et eksempel på resiliens; hun framstår som en person som ikke vil la seg knekke, tross alt.

Kroppens utsatthet

Ifølge Unni Langås (2004, 269) er kroppen i vår tid viktigere enn tidligere «as a site where human beings develop various aspects of their individuality.» Ungdomstida er preget av usikkerhet og søken preget av misnøye med kropp og utseende. Kroppspress aksentueres gjennom sosiale medier og økt kommersialisering. Amanda i *Slepp meg* er en eksponent for dette Instagram-fokuset på utseende. Det kroppslige knyttes også til samiske stereotyper når Amanda sier til Anna at hun egentlig ser ut som folk tror samer ser ut, men også at Anna er «fryktelig høy til å være same» (28). Amanda framstår for Anna som en som representerer det perfekte. I møtet med Samuel opplever imidlertid Anna for første gang å bli omtalt som «hun pene», en rolle hun alltid har tillagt Amanda.

I *Hamburgerprinsessa* er ubehaget og misnøyen knyttet til egen kropp et sentralt motiv gjennom Márens refleksjoner over seg selv, mora, Máhtte og klassevenninnene. Det dreier seg særlig om overvekt og storspising. Etter at hun har sett seg i speilet og sammenlignet seg med en elefant, søker hun på nettet om å få bulimi. Hun tenker på Amy Whitehouse som slanket seg til døde, men var stjerne, hadde venner og «en slags kjæreste» (58). En tilsynelatende løsning på Márens manglende attraktivitet gis på slutten av boka, da klassevenninna gir henne en «radikal makeover» som i sammenhengen blir et slående uttrykk for overflatiskheten i vår tids kroppsfiksering.

Johannes i *Bara dra* henfaller til inaktivitet, isolerer seg på gutterommet, snur døgnet og gamer, noe som impliserer et kroppslig forfall. Kontrasten er det frie livet på fjellet og ved elva og samværet med lillebroren. I *Bara dra* og *Det Sara skjuler* spiller imidlertid det kroppslige en annen rolle enn i de to andre bøkene, for der utsettes kroppen nemlig for ulike typer vold. I *Det Sara skjuler* selvsagt voldtekten. Sara vil ikke fortelle hva som har skjedd i redsel for represalier. I *Bara dra* blir Johannes' far påkjørt og hardt skadd av Tommy. I sinne slår Johannes Tommy da han møter ham på gata. Slaget er like mye et uttrykk for egen frustrasjon. Selvmord berøres også. En av Johannes' kompiser har tatt livet av seg, og Johannes ser dét i sammenheng med alt som truer reindrifta og gjør ham sint: «Det finns inte någon same som inte har drabbats av självmord i släkten eller bland vännarna» (77).

Statistikken viser at dette er en realitet. Selvmord er overrepresentert blant unge reindriftsutøvere i Sverige. Den samme problematikken ser man i hele Sápmi (SANKS 2017). Selvmord berøres også i *Hamburgerprinsessa*. Máhtte spør ved et tilfelle Máren hva som plager henne. Hun svarer at hun har lyst å ta livet sitt. Senere fastslår hun lakonisk at hun ikke har tatt livet sitt enda, men «har snakket om det hver natt den siste tiden» (103).

Et annet aspekt ved det kroppslige slik det kommer til uttrykk i bøkene, er seksualitet. Bl.a. skildres den utprøvende seksualiteten fint i forholdet mellom Anna og Samuel i

Slepp meg. I vår sammenheng er det *Det Sara skjuler* og *Hamburgerprinsessa* som er særskilt interessante, siden de på ulike måter tar opp vold og overgrepssproblematikker; noe som synes være overrepresentert i deler av Sápmi (Eriksen, 2019; Hivand, 2018). Nedrejords utsagn om at det ikke var tilfeldig at hun la handlinga i *Det Sara skjuler* til Karasjok må ses i lys av dette. Hun viser til oppslag om at samiske kvinner er spesielt utsatt og mener det kan være flere årsaker til dét, bl.a. at man i «mange samiske samfunn har hatt en tendens til å fortie det vonde» (Nedrejord u.å.). I *Hamburgerprinsessa* ligger problematikken like under overflata i det ulikeverdige forholdet mellom Máren og Máhtte. Han bruker ikke fysisk vold, men han utnytter hennes sårbarhet. Máren fyller riktignok 18 i løpet av handlinga, men hun sier at de har hatt et forhold i fire år. Máren uttrykker tilsynelatende ingen bekymring for dette, men det er tydelig at forholdet til Máhtte ikke er noe hun egentlig ønsker. Det kommer særlig fram på slutten av romanen, da hun ikke klarer å forhindre at Máhtte røper relasjonen han har til henne.

Stedets betydning

Alle de fire romanene har handlinger som utspiller seg i gjenkjennbare miljøer i dagens Sápmi. Stedsbeskrivelsene er realismemarkører, men også potensial for følelser av tilhørighet eller utenforskap. I *Slepp meg* utgjør Tanaelva et særskilt meningsbærende rom. Romanen åpner med at fortelleren Anna sykler langs Tanaelva som hun har gjort «tusener av ganger før» (7). Der ligger elvebåten som hun har lært å mestre av bestefaren. Dette er et eksempel på identitetsbærende tradisjonskunnskap som for leseren gir Anna en lokal tilhørighet, en samisk identitet, før hun innser det selv. Gjennom elvebåten knyttes elva til bestefaren og dermed den samiske tradisjonen. Det at Anna tar Samuel med på tur i elvebåten, får dermed betydning for identitetsmotivet: Her på elva er hun den som har kunnskap og er lokalkjent, stedet gir henne autoritet. Elva danner riksgrensa mot Finland, og Anna og Samuel går i land på finsk side. Reisen blir også en metaforisk grenseoverskridelse, for her får Anna sitt første kyss av Samuel.

Også språklig sett er det verdt å merke seg *stedene* i denne litteraturen. Allerede på første side i *Det Sara skjuler* gir besjeling stedet en metaforisk rolle i handlinga og nærhet til fortelleren: «Karasjok virker trøtt og bedagelig. Det samme gjør vi» (7). På slutten, når brikkene har falt på plass, vises det igjen til stedet på samme animerte måte: «De lave, firkanta bygningene som utgjør Karasjok sentrum står der ensomme og venter på menneskene som skal fylle dem.» Fortelleren, Lajla, er uenig med mora, som synes det er stygt der. Lajla tenker på det som en Lego-by, bygd opp av klosser. Karakterene beveger seg altså i et landskap som riktignok er fiksjonalisert, men der referansene til det ikke-fiktive Karasjok betyr mye for fortolkningsrommet, historisk og politisk, bl.a. for referansene til forholdet mellom nordmenn og samer og samer imellom. Motsetningene mellom fastboende samer og flyttsamer nevnes: «Her er det ofte splittelse mellom de to» (10). Splittelsen spiller ikke noen direkte rolle i romanens hovedkonflikt, men det antydes et identitetsmotiv og et fellesskap mellom fortelleren og Sara; de står utenfor disse motsetningene selv om de har slektsbakgrunn i begge grupper. Ulrik, kommunelegens sønn, tilhører det ikke-samiske miljøet, og navnet hans «oser av sveitservilla og epletrær,

og ikke myggnett og snøscooter» (31), ifølge Lajla. I Karasjok er Ulrik og hans familie blant de som skiller seg ut.

Også for Johannes i *Bara dra* er elva et sted han søker til for å komme unna og finne ro. For ham framstår dessuten fjellet som et sted med positive konnotasjoner i kontrast til alt det som plager ham, samtidig som han prøver å holde tankene på fjellet borte: «Han tänker på ljustet uppe på fjället. De svala nätterna. Ljudet av renarna. Men han får inte tänka på renarna! Då kan han inte sluta och lämna allt» (36). Det er en gjennomgående kontrast i fortellinga mellom fjellet (reinsamling, reingjeting, osv.) og det som knyttes til Kiruna, gruva, kjøreturene med Tommy og annet som representerer det negative. Johannes erkjenner til slutt at han ikke hører hjemme i gruva. Den egentlige «hjemkomsten» for Johannes skjer imidlertid ikke før han erkjenner at han må reise ut, få seg en utdanning og avklare forholdet til Minna og foreldrene.

Mens det i *Bara dra* er en viktig motsetning mellom det åpne landskapet og det innestengte (gruva, hybelen, gutterommet), foregår handlinga i *Hamburgerprinsessa* så å si utelukkende innendørs, i Máhttes leilighet, moras leilighet, i soverom, på bad og i toalettrom. Dette grepet understreker Márens situasjon, det innestengte og låste. Det er Máhte som har et «liv», han jobber i jaktbutikken, drar på fest med kameratene mens Máren venter på ham hjemme. *Hamburgerprinsessa* skiller seg altså ut fra de andre romanene også med tanke på bruken av steder. Handlinga utspiller seg innenfor et relativt kort tidsspenn og et begrenset scenisk rom. Imidlertid refererer Máren i et kort tilbakeblikk til en tilsynelatende lykkeligere tid, nemlig første gangen hun traff Máhte, under en tilstelning for samisk ungdom i Oslo. Det er for øvrig det eneste geografiske navnet i denne romanen som gjennom sin avgrensede kronotop kan karakteriseres som et tragisk kammerspill.

Å finne hjem igjen

Den narrative grunnstrukturen i danningsromanen, hjemme–hjemløs–hjemkomst, lever videre i mye barne- og ungdomslitteratur (Nes og Slettan 2020, 39–41). I ungdomslitteratur er hjemløshetsfasen sentral, både fysisk og metaforisk, knyttet til kropp, sted, oppbrudd, frigjøring og modning; «hjemkomsten» innebærer gjerne at man slår seg til ro og finner seg selv. I ungdomsbøker betyr det ikke nødvendigvis en lykkelig slutt, snarere en åpen slutt; gjerne med element av håp, selv der det ser mørkt ut (jf. Ommundsen 2007). «Å komme hjem igjen» er altså først og fremst en tilstand, men ofte også knyttet til et sted, slik vi ser det i ungdomsbøkene i min studie, der alle hovedpersonene kommer hjem i én eller annen forstand, med unntak av Máren i *Hamburgerprinsessa*. Hun er bokstavelig talt hjemløs når hun blir kastet på dør av mora. Hun søker et slags hjem hos Máhte, men det er ingen god løsning. Romanen slutter likevel med at hun blir brakt tilbake til denne hjem-tilstanden. Festen der Máren endelig får anledning til å blomstre, ender med at Máhte henter henne. Hennes hjemkomst er altså en tilbakevending til *status quo*. Mens de andre bøkene kan sies å følge en progressiv fortellingsstruktur med «lykkelig slutt» følger *Hamburgerprinsessa* et fortellingsmønster uten løsning eller der livet utvikler seg til det verre.

Slepp meg er den av Nedrejords to bøker som klarest utforsker en identitetsproblematikk. Gjennom den ikke-samiske venninna Amanda blir Anna minnet om at hun egentlig bare er halvt samisk: «[D]et føles ofte sånn utover det reint samiske også. At jeg ikke er noe helt» (69). Til slutt i boka teller Anna ned dagene til skoleslutt, da skal hun søke seg vekk for å gå videregående – til Alta, Hammerfest eller Kirkenes: «I alle fall ikke til Vadsø eller Tana bru hvor alle andre skal» (198). Når slutten likevel kan karakteriseres som en hjemkomst, skyldes det ikke at Anna velger å føye mora og bære kofte 17. mai, for det gjør hun ikke. Hun velger i stedet den grå kjolen. «Jeg må få lov å være meg», sier Anna (203). Bestefaren støtter henne. Anna bestemmer seg til slutt for å bruke komsekule-øredobber hun nylig har kjøpt, de minner henne om et komsekulesmykke bestefaren ga henne i dåpsgave: «Det var kuler som hang på voggene til små, samiske barn og skulle beskytte dem mot farer» (204). Når hun velger komsekulene, får det dermed mening i den forstand at bestefaren representerer positive verdier og viser seg å forstå Anna på en annen måte enn mora. Gjennom det selvstendige valget anerkjenner hun sin samiske bakgrunn, på sin egen måte. Dette er hennes hjemkomst.

Det narrative grunnmønsteret i *Det Sara skjuler* kan sies å følge den tradisjonelle kriminalromanens struktur: harmoni–disharmoni–gjenopprettet harmoni; en parallell til dannelsingsromanens tredelte struktur. Harmonien gjenoprettes til slutt når forbrytelsen er oppklart og Lajla og Sara etter avhøret på lensmannskontoret tar hverandre i hendene slik de gjorde da de var yngre og «sprang fra sted til sted, over brua, langs gjerdene, gjennom hagene, på stranda, hand i hand» (159). Nå, etter alt som har skjedd, springer de ikke, «[m]en vi kan holde taket i hverandre. Vi kan holde fast. Vi kan la være å sleppe» (159). Samholdet knyttes til positive barndomsminner, bl.a. om stedet de bor på.

I *Bara dra* følger vi Johannes' utvikling gjennom tvil, samvittighetskvaler og konfrontasjon. Når han bryter opp fra gruva og drar hjem, er dette ingen egentlig hjemkomst i dannelsingsromanens forstand. Den hjemkomsten skjer paradoksalt nok først når han velger å bryte opp og reise til Umeå. Johannes reflekterer dermed den kulturelle frisettinga som også har preget ungdom i de svært tradisjonsbundne reindrifsfamiliene i Nord-Sverige. Christina Åhrén tar dette temaet opp i sin doktorgradsavhandling (2008), der hun bl.a. intervjuer en ung mann som nettopp bryter med familiens forventning og drar ut, men vender senere tilbake i lojalitet til familien og kulturen. For Åhréns informant var valget svært vanskelig. Gjennom hennes arbeid er det tydelig at tradisjon og modernitet kolliderer i de unge reindrifsutøverne: «De är inte antingen eller. De är allting på en gång» (Åhrén 2008, 121). Johannes lover faren å vende tilbake, men romanens slutt er åpen.

Avkolonisering som motiv

Hirvonen (2014) tar opp hvordan samisk barnelitteratur kan bidra til bevisstgjøring, til avkolonisering av sinnet på vei til frigjøring. Spørsmål om samisk identitet tematiseres, som vi har sett, på ulike måter i de fire bøkene. Kommer det til syne motstand mot holdninger som har rot i nasjonalstatenes koloniserings- og assimilasjonshistorie? Kort sagt, på hvilken måte kan en slik avkolonisering sies å være et prosjekt i bøkene?

Samoilow og Myren-Svelstad påpeker at Anna i *Slepp meg* lærer å skamme seg over sin samiske bakgrunn gjennom rasistiske kommentarer fra klassekamerater og venninna Amanda. De viser til Frantz Fanons *Svart hud, hvite masker* (1952) som bl.a. handler om hvordan svarte blir objektivert gjennom den hvite kolonistorens blikk (Samoilow og Myren-Svelstad 2020, 106). Det stemmer at Anna er misfornøyd med sitt utseende, men i bokas kontekst er det ikke opplagt at Anna først og fremst skammer seg over sin samiske bakgrunn. Hun føler snarere at utseendet ikke er i tråd med idealene Amanda forfekter, at ansiktet hennes er så «[a]nonymt, A4» (23). Annas motvilje mot å bruke kofta og snakke mer samisk er like gjerne en motstand mot det hun føler som et konformitetspress, særlig fra moras og slektas side. Hun irriterer seg også over den selvsikre klassevenninna og tremenningen Ravna, som har sterke meninger om samepolitikk og koftebruk.

Avkoloniseringsmotivet kommer til uttrykk i varierende grad i de fire bøkene. Delvis i underteksten, delvis eksplisitt. Tydeligst er det i *Bara dra*, der vi leser om samiske demonstrasjoner, samehat og samepolitikk. Det samepolitiske får sitt klareste uttrykk gjennom Minna, som i motsetning til Ravna-karakteren i *Slepp meg* framstår som en entydig positiv karakter. I *Det Sara skjuler* kommer avkoloniseringsdiskursen fram som små stikk og ironiske kommentarer til ikke-samene som f.eks. norsklæreren sørfra. Lajla gjør seg tanker om dennes rolle som representant for majoritetssamfunnet og tidligere tiders fornorskingspolitikk; «jeg lurte på om han har noen slektninger som var her og var skikkelige koloniherrer» (76). Overfor norsklæreren kan de samiske elevene raljere over tidligere tiders urett og le av hans forsiktighet, som i deres øyne tolkes som en noe komisk ubehjelpelighet: «De er jo redde for å krenke, de søringene» (77).

Flere steder i romanen blir leseren påmint at samisk er et offisielt språk i Norge: «[N]orsk er tross alt ikke førstespråket vårt» (76); og f.eks. Lajlas bemerkning om politibetjenten da Sara har vært til forhør: «[H]elt sikkert ei sørfra – så da har de måttet forklare seg på norsk og ikke samisk» (158). Når Lajla spør etter fotballtreneren Issat, irriterer hun seg over at samboeren bruker den norske formen Isak. Hun har også en kommentar til at broren er døpt Mattis, den norske formen, «sjøl om vi kaller han Máhtte hele tida» (126).

I *Bara dra* vises det gjennom hele boka til konfliktene mellom storsamfunnet og samene – og samehat. Det får sine mest dramatiske uttrykk i forbindelse med de samiske demonstrasjonene i Kiruna og Gällivare. I boka er det Minna som klarest uttrykker et politisk standpunkt, men også Johannes' bror Henrik uttrykker sinne og frustrasjon over det som skjer. Johannes selv klarer ikke å engasjere seg: «Det är precis det här samehatet som får honom att vilja ge upp» (134).

Hovedpersonene i alle bøkene lever sine ungdomsliv på steder der det samiske utgjør en viktig del av stedsidentiteten. De trenger vanligvis ikke forsvare sin samiske identitet slik samer ofte må gjøre det i andre byer og steder i Norge eller Sverige, selv ikke der den samiske tilstedeværelsen har historiske røtter, som i Tromsø og Alta (Dankertsen 2018). Likevel kan man oppleve samehets, slik Johannes gjør det, ikke bare i Kiruna og Gällivare, men til og med i Övre Soppero, der f.eks. Tommys far alltid «snackar elakt om samer» (33).

Samisk identitet i postkolonialt perspektiv

Innenfor tradisjonell postkolonial teori er perspektivet at folk i 'Orienten' framstår som «de andre» gjennom kolonistorens blikk (Said 1994 [1978], 15-19). Mennesker vil uvilkårlig være preget av sin kulturelle bakgrunn influert av hegemoniske strukturer der den vestlige verden tradisjonelt har hatt definisjonsmakta overfor koloniserte folk/urfolk. Perspektivet er gjerne beskrevet som en «oss» og «de andre»-dikotomi.

Astri Dankertsen (2018, 61) påpeker at samisk ungdom i dag har vokst opp i ei tid der viktige kamper er tatt i generasjonene før dem og at de har rettigheter som deres forgjengere ikke hadde. I hvilken grad er det da relevant å snakke om en tydelig motsetning mellom en hegemonisk majoritetskultur og en samisk minoritetskultur? Kan disse nyere ungdomsbøkene snarere sies å representere det litteraturviteren Homi K. Bhabha kaller *det tredje rommet*, der kulturelle identiteter ikke er en gitt størrelse, men noe flytende og dynamisk, noe som er gjenstand for forhandling? (Samoilow og Myren-Svelstad 2020, 109–112) Bhabha bruker begrepet *hybriditet*, blandingsformer, om det som skjer når kulturer møtes. Samoilow og Svelstad-Myren (2019, 110) påpeker at det er et mer dynamisk kultur- og identitetssyn som ligger til grunn i Nedrejords *Slepp meg* når Anna sier at hun «helst ikke vil være noe» og ikke skjønner at vennene kan være så sikre på seg selv og hva de står for (42–43). Kultursynet til Homi K. Bhabha er derfor anvendelig for å beskrive identitetsspørsmålet som trer fram i bøkene i min studie.

Å være same er like lite entydig som å være norsk eller svensk, noe bl.a. Åhrén (2008) viser i sin studie. I ungdomsbøkene vi ser på her, nyanseres bildet av det samiske som nok fortsatt er preget av essensialisme og stereotypifisering, ikke bare i majoritetsdiskursen. Lina Gaski (2008) problematiserer f.eks. essensialistiske tendenser i samisk offentlig diskurs om samisk kultur.

Identitetsutvikling er en sentral tematikk i samtidsrealistiske ungdomsromaner. I *Slepp meg* er det særlig knyttet til Annas kamp for å tørre å være seg selv vis å vis Amandas kontrollerende rolle, men også knyttet til spørsmålet om opphav og tilhørighet. Hos Nedrejord er spørsmålet om samisk identitet noe som både eksplisitt og implisitt utfordres. Anna i *Slepp meg* opponerer mot moras ønske om at hun skal snakke samisk og bruke kofte i barnedåpen. For Anna representerer dette et konformitetspress om å være samisk. Det samiske finner hun likevel en løsning på gjennom komsekulene. Hun er riktignok samisk, men først og fremst «seg selv».

Den politisk bevisste Ravna i *Slepp meg* fungerer som en nokså distansert og flat karakter, som en kontrast til Anna og hennes uvilje mot å la seg dirigere. Anna forestiller seg at Ravnas livsmotto er: «Først og fremst samisk, deretter menneske» (69). Før det skjærer seg, ser Anna opp til Amanda og hennes foreldre som er «helblodsnorske og oppdaterte på hvordan det er å være ung» (42), slik tenåringer gjerne ser opp til andre, og irriterer seg over egne foreldre. Amanda får også kule klær, mens «de eneste plaggene mamma punger ut for er de som skriker *urbefolkning*» (42).

I *Det Sara skjuler* postulerer jeg-forteller Lajla at hun og Sara er verken av flyttsameslekt eller av fastboende slekt. Her aner man gjenklagen av holdningen om at flyttsamene er de egentlige samene (se f.eks. Lindi 2017). Både i samisk og ikke-samisk diskurs kan man finne uttrykk som elitesamer og supersamer (Hivand 2015). Et mulig

spark til slike essensialistiske tendenser finner vi i *Hamburgerprinsessa*, der Máren omtaler mora og vennen hennes som «liksomamer» etter at hun har irritert seg over Máhttes utsagn om at i den samiske tradisjonen skal ikke gutter snakke om følelser (77).

Máren er langt fra noen supersame, men, i motsetning til Anna i *Slepp meg*, er kofta noe hun ønsker seg, men aldri fikk. Hun tenker tilbake på det første møtet med koftekledd Máhte, og hvor fin han er når han skal på julebordet. I *Hamburgerprinsessa* problematiseres ikke den samiske identiteten i seg selv. Handlinga utspiller seg i et utelukkende samisk miljø. Det er snarere ulike uttrykk for samiskhet som stilles til skue i Márens refleksjoner. Spørsmål om samisk identitet og samepolitikk kommer tydeligst fram i *Bara dra*, hovedsakelig gjennom Minna. I *Bara dra* er Johannes' samiske identitet heller ikke i spill, den er derimot knyttet til den tradisjonelle reindriften. Minnas eksempel viser imidlertid at det går an å gjøre et valg uten at du svikter tradisjonene og dem som står deg nær.

Bøkene til Nedrejord og Stueng berører bare indirekte det historiske stigma som samisk identitet innebar, bl.a. som følge av hundre års statlig assimileringsspolitikk og den rasebiologiske diskursen. I *Bara dra* kommer det til syne gjennom samehetsen i forbindelse med demonstrasjonene i Kiruna og Gällivare og utsagnene til Tommys far. Hos Nedrejord er ikke hovedpersonenes identitet preget av slike stigma, men de historiske avtrykkene av skam og stigma kommer til uttrykk på ulike måter, bl.a. i form av subversiv humor på bekostning av majoritetssamfunnets representanter, som f.eks. norsklæreren. I *Det Sara skjuler* og *Hamburgerprinsessa* kan man ane samepolitiske spørsmål i underteksten og i enkelte ytringer, som vist tidligere, men ikke så eksplisitt som i de to førstnevnte.

Konklusjon

Bøkene til Nedrejord, Laestadius og Stueng er alle samtidsfortellinger om ungdomsliv i Sápmi. De handler om utfordringer knyttet til identitet, frigjøring og tilhørighet. Miljømessig spenner de fra reindriften til villaliv på tettstedet, og karakterenes samiske identitet, miljø og familiebakgrunn tematiseres i ulik grad og på ulike måter. Det bøkene har til felles, er at hovedpersonene lever i spennet mellom samisk kultur og majoritetskultur. Alle bøkene impliserer også på ulike måter, som jeg har vist, en avkoloniseringsdiskurs. De fire romanene kan leses som uttrykk for det litteraturviteren Homi K. Bhabha kaller *det tredje rommet*, der kulturelle identiteter er gjenstand for forhandling. Nedrejords *Slepp meg* er den som kanskje tydeligst viser dette, bl.a. gjennom hovedpersonens bakgrunn med ukjent far og samisk mor, følelse av utenforskap og den tornefulle veien til erkjennelse av en samisk tilhørighet. I Nedrejords *Det Sara skjuler* berøres samisk tilhørighet og identitet bl.a. gjennom hovedpersonenes familiebakgrunn og ironiske kommentarer til majoritetssamfunnets representanter og språk. Laestadius' *Bara dra* har både et samepolitisk og et individuelt perspektiv på identitet og tilhørighet, der hovedmotivet er Johannes' kvaler i valget mellom å overta ansvaret for familiens reindrift eller å reise ut. *Hamburgerprinsessa* av Saia Stueng impliserer en indirekte forhandling om samisk identitet gjennom Márens livssituasjon, forholdet til Máhte,

refleksjonene hennes om «liksomamer», Máhttes utsagn om den samiske tradisjonen m.m.

Samiske barn og unge trenger litteratur som både gjenspeiler og utfordrer deres erfaringer. Det er imidlertid like viktig at denne litteraturen leses av barn og unge som ikke tilhører det samiske samfunnet, ikke minst som ledd i en avkolonisering av bevisstheten slik Hirvonen (2014) påpeker. Medlemmer i en hegemonisk kultur innser gjerne ikke hva minoritetsposisjonen innebærer (Hylland Eriksen 2020). Skjønnlitteratur åpner for ulike menneskelige erfaringer og inviterer til empati og identifikasjon, men også avstand og refleksjon, ved at karakterenes erfaringer blir språkliggjort på en annen måte enn i sakprosaens rapporter og pamfletter.

Bøkene som er lest her, gir leserne innblikk i en to- eller flerkulturell virkelighet som er annerledes enn den som ellers har preget den offentlige samtalen de siste ti-åra, nemlig motsetninger mellom innvandrer kulturer og majoritetskultur i storbyene. I bøkene til Nedrejord, Laestadius og Stueng møter vi ulike miljøer, ulike konflikter og ulike løsninger, men det samiske spiller likevel en rolle for lesernes forståelse av de utfordringene karakterene møter i sine liv. Disse bøkene illustrerer at samisk identitet ikke er en gitt størrelse, den er «del av et større identitetsrepertoar», slik Silje Solheim Karlsen (2019, 239) uttrykker det. Slik sett vil de kunne være en motvekt mot tendenser til essensialisme, stereotypifisering og eksotisering av det samiske som fortsatt fins, og som f.eks. de samiske veiviserne opplever når de besøker skoleklasser rundt om i Norge (Miniggio 2015). Bøkene som er behandlet i denne artikkelen, viser at Sápmi kan være like mangfoldig som majoritetssamfunnene i Fennoskandia. Ikke minst dette gjør disse ungdomsbøkene høyst relevante for både samiske og ikke-samiske lesere.

Litteratur

- Berg-Nordlie, Mikkel. 2018. «The governance of urban indigenous spaces: Norwegian Sámi examples». *Acta Borealia*, 35:1, 49–72.
<https://doi.org/10.1080/08003831.2018.1457316>
- Dankertsen, Astri. 2014. *Samisk artikulasjon: Melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag*. Avhandling. PhD i sosiologi. Bodø: Universitetet i Nordland. Lest 20. desember 2020. <https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/handle/11250/226938>
- Dankertsen, Astri. 2018. «Samisk ungdom og norske byer – kulturer i endring». I *Vårt lille land – små samfunn, store utfordringer* redigert av Berit Skorstad, Elisabeth Pettersen og Gjermund Wollan. Stamsund: Orkana Akdemisk.
- Eriksen, Astrid Margrethe Anette. 2019. «Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge». I *Samiske tall forteller 12. Kommentert samisk statistikk 2019*. Rapport. Guovdageaidnu/Kautokeino: Sámi allaskuvla. Lest 10. desember 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/samiske-tall-forteller-12/id2705913/>
- Eriksen, Thomas Hylland 2020. «Desentraliser definisjonsmakten!» Kronikk. *Morgenbladet*, nr. 43/2020.
- Forsberg, Gunnel; Mats Lundmark og Susanne Stenbacka. 2012. *Demografiska myter. Föreställningar om landsbygden – mer myter än faktiska fakta*. Forskningsrapport.

- Stockholm: Öhrlings PricewaterhouseCoopers AB. Lest 12. oktober 2020.
<https://www.pwc.se/sv/publikationer/offentlig-sektor/demografiska-myter.html>
- Gaski, Lina. 2008. «Sami identity as a discursive formation: essentialism and ambivalence». I *Indigenous Peoples: Self-Determination Knowledge Indigeneity*. Redigert av Henry Minde. Utrecht: Eburon Academic Publishers, s. 219–236.
- Hirvonen, Vuokko 2014. «Samisk barnelitteratur – mellom lokal og global kultur». Oslo: Barnebokinstituttet. Lest 17. oktober 2020.
<https://barnebokinstituttet.no/aktuelt/samisk-barnelitteratur-mellom-lokal-og-global-kultur/>
- Hivand, Pål. 2015. «Naiv. Super. Same. Kjært barn har mange navn, sies det. Er det nok nå?» Nordnorsk debatt 17.3.2015. Lest 21. oktober 2020.
<https://nordnorskdebatt.no/article/naiv-super-same>
- Hivand, Pål. 2018. «Tausheten er et signal om at vi som folk aksepterer vold og overgrep.» Kommentar. NRK Sápmi 5.11.2018. Lest 12. desember 2020.
<https://www.nrk.no/sapmi/-tausheten-er-et-signal-om-at-vi-som-folk-aksepterer-vold-og-overgrep-1.14278388>
- Hofmann, Regina. 2010. *Der kindliche Ich-Erzähler in der modernen Kinderliteratur. Eine erzähltheoretische Analyse mit Blick auf aktuelle Kinderromane*. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften.
<https://doi.org/10.3726/978-3-653-00307-9>
- Karlsen, Silje Solheim (2019). «Dagry og mørke tåker i Sápmi. Landskap, identitet og avkolonisering i nyere samisk ungdomslitteratur.» *Norsk litterær årbok 2019*. Oslo: Samlaget, s. 218–241.
- Laestadius, Ann-Helén. 2018. *Bara dra*. Malmö: LL-förlaget.
- Langås, Unni (2004). «Body, Gender, Aesthetics.» *Edda* 04/2004 (vol. 91). Oslo: Universitetsforlaget, s. 269–272. <https://doi.org/10.18261/ISSN1500-1989-2004-04-01>
- Lindi, Marte 2017. «Når er man samisk nok?» NRK Troms og Finnmark. Lest 23. november 2020. <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/xl/nar-er-man-samisk-nok-1.13364696>
- Manderstedt, Lena, Annbritt Palo og Lydia Kokkola. 2020. «Rethinking Cultural Appropriation in YA Literature Through Sámi and Arctic Pedagogies.» *Child Lit Educ* (2020). <https://doi.org/10.1007/s10583-020-09404-x>
- Miniggio, Yvonne-Marie. 2015. «En veivisers synspunkt – stereotypier om samer blant norsk ungdom. Eksamensoppgave i Samisk kultur- og samfunnskunnskap 2. Sámi allaskuvla.» Lest 3. januar 2021.
https://www.academia.edu/33124451/En_veivisers_synspunkt_sterotypier_om_samer_blant_norsk_ungdom
- Nedrejord, Kathrine. 2018. *Slepp meg*. Oslo: Aschehoug.
- Nedrejord, Kathrine. 2019. *Det Sara skjuler*. Oslo: Aschehoug.
- Nedrejord, Kathrine u.å.. «Om hvorfor jeg har skrevet Det Sara skjuler.» Lest 7/10 2020.
<https://ugla.aschehoug.no/ungdom/om-hvorfor-jeg-har-skrevet-det-sara-skjuler>

- Nes, Solbjørg Tormodsdotter og Svein Slettan. 2020. *Den samtidsrealistiske ungdomsromanen*. I *Ungdomslitteratur – ei innføring* redigert av Svein Slettan, kap. 2. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- NRK Sápmi. 2017. «Ungdomsroman med spenstig språk.» Lest 21. desember 2020. <https://www.nrk.no/sapmi/ungdomsroman-med-spenstig-sprak-1.13804832>
- Ommundsen, Åse Marie. 2007. «Grenseløshet og håp. To tendenser i senmoderne nordisk ungdomslitteratur». I *Årboka. Litteratur for barn og unge* redigert av Per Olav Kaldestad og Karin Beate Vold, s. 9–21. Oslo: Det Norske samlaget/NBI.
- Said, Edward W. (1978] 1994. *Orientalisme. Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo: J.W. Cappelens forlag AS.
- Samoilow, Tatjana Kielland og Myren-Svelstad, Per Esben. 2020. *Kritisk teori i litteraturundervisningen*. Bergen: Fagbokforlaget/LNU.
- SANKS. 2017. *Plan för suicidprevention bland samer i Norge, Sverige och Finland*. Kárášjohka/Karasjok: Samisk nasjonalt kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) & Samerådet. Lest 5. januar 2021. <https://www.saamicouncil.net/documentarchive/plan-fr-suicidprevention-bland-samer-i-norge-sverige-och-finland>
- Slettan, Svein. 2020. «Introduksjon. Om ungdomslitteratur.» I *Ungdomslitteratur – ei innføring* redigert av Svein Slettan, kap.1. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Studio Sápmi. 2017. «Samisk talkshow med aktuelle gjester og levende musikk.» NRK Sápmi 3. desember 2017. Lest 30. oktober 2020. <https://tv.nrk.no/serie/studio-sapmi/2017/SAPP67005317>
- Stueng, Saia. [2017] 2019. *Hamburgerprinsessa*. Kárášjohka/Karasjok: Davvi girji.
- Udir (2020). «Identitet og kulturelt mangfold.» I *Læreplanverket*. Overordnet del. Lest 28. desember 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.2-identitet-og-kulturelt-mangfold/?lang=nob>
- Åhrén, Christina. 2008. *Är jag en riktig same?: en etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. (PhD dissertation). Umeå: Institutionen för kultur- och medievetenskaper. Lest 23. november 2020. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-1935>